Edzard van de Water &
Ronald Zollinger

Case: De Rugstreeppad als pionier in nieuwe aanpak Ruimtelijke Ordening

Hoe een klein diertje tal van wethouders, gedeputeerden en vele ambtenaren bezig kan houden, van plezier tot grote frustratie, vormt mede de aanleiding voor dit verhaal. De Rugstreeppad (*Bufo calamita*) heeft de laatste jaren namelijk het een en ander teweeg gebracht. Sinds de Flora- en faunawet van kracht is, geniet de soort de hoogste beschermingsstatus. Gecombineerd met de voorliefde om zandige, pas bouwrijp gemaakte terreinen te bevolken is de soort een doorn in het oog geworden van projectontwikkelaars. De vraag is: zijn er oplossingen te vinden die ontwikkelingen niet in de weg staan en tegelijkertijd de soort in een 'gunstige staat van instandhouding' houdt of brengt?

Natuurinclusief ontwerpen

Flevoland kent als jongste provincie van Nederland enorme opgaven op het gebied van onder meer wonen, natuur, infrastructuur en werken. Van belang is dat bij de realisatie van die opgaven rekening wordt gehouden met bestaande en potentiële natuurwaarden. Om in een zo vroeg mogelijk stadium in het beleidsproces kansen te benutten voor nieuwe en bestaande natuur wordt binnen de provincie steeds vaker het principe gehanteerd van natuurinclusief ontwikkelen en ontwerpen. Achterliggende gedachte hierbij is dat de gewenste ruimtelijke of economische ontwikkelingen, hoe klein ook, gepaard gaan met het vergroten of kwalitatief verbeteren van leefgebieden van soorten waarmee negatieve effecten worden voorkomen en dus verdere beoordeling en compensatie niet (meer) ter zake doen. Een benadering van 'Nee, tenzij' naar 'Ja, want'.

Voorgaande vraagt om een adequaat beeld van het voorkomen van soorten en hun leefgebieden. Om te bezien in welke mate de leefgebieden en soorten aandacht nodig hebben, dient tevens de staat van instandhouding van beide te worden onderzocht.

Rugstreeppad in Flevoland

Sinds 2004 wordt het voorkomen van o.a. Rugstreeppadden in Flevoland onderzocht. Met steun van het ministerie van LNV is in 2004 door de Stichting RAVON elk kilometerhok in de Noordoostpolder onderzocht op Rugstreeppadden. In 2005 volgde de rest van Flevoland. Het bleek dat de Rugstreeppad in de Noordoostpolder een wijd verspreide soort is en vooral in kavelsloten bij erven verblijft.

In Zuidelijk en Oostelijk Flevoland zijn vier geïsoleerde populaties vastgesteld in 2005, namelijk bij Lelystad (5 km²), bij Almere Poort (2 km²), in de Oostvaardersplassen (1 km²) en ten westen van het Horsterwold (Schillinkpad) (2 km²). De verspreiding in de Noordoostpolder laat een ander beeld zien: hier is de soort wijd verbreid en komt in clusters verspreid over de polder voor in 89 kilometerhokken (van Rijsewijk et al., 2005) (fig. 1).

Een Rugstreeppad vlak voor boerderij (foto: Annemarieke Spitzen).

Foto 1. Onderzoeker Arnold van Rijsewijk zet een gezenderde Rugstreeppad uit (foto: Annemarieke Spitzen).

Gedrag

Naast kennis over de verspreiding is ecologische kennis nodig over zaken als gedrag, home-range, dispersie, voortplantingssucces en sterfte.

De Rugstreeppadden zijn vooral nachtactieve dieren en zijn daarom lastig te bestuderen. Om meer te weten te komen over hun gedrag is een beperkt aantal individuen in het voorjaar van 2006 van een inwendige zender voorzien (foto 1). Overdag werd hun locatie gepeild en nader omschreven (Spitzen-van der Sluijs et al., 2007).

Een aantal wetenswaardigheden kwam zo aan het licht. Ten eerste groeven de dieren zich niet in, maar zochten een bestaande schuilplek op om de daglichtperiode te overbruggen. Die schuilplek bestond vaak uit een muizenholletje, spleten tussen aarden kluiten, allerlei plekken in schuren zoals holtes in spouwmuren/fundering, achter en onder rommel in een schuur en zelfs onder tractorbanden (foto 2).

Kleine leefgebieden

Het zenderonderzoek bracht verder aan het licht dat het leefgebied van een volwassen Rugstreeppad betrekkelijk klein is. De home range is gemiddeld 1,22 ha groot en verschilt nauwelijks tussen mannetjes en vrouwtjes, maar er is wel grote variatie tussen individuen onderling. De afgelegde afstand op één nacht bedroeg maximaal 415 meter, maar gemiddeld was dit slechts rond de 20 meter. De Rugstreeppadden waren op een enkele uitzondering na bijzonder plaatstrouw.

Voorts bleek dat predatie door natuurlijke predatoren, zoals Bunzing (*Mustela putoris*), een rol speelt.

Bovendien bleken verplaatsingen door zandtransport per vrachtwagen geen fabeltje te zijn. Eén van de gezenderde dieren overkwam dit daadwerkelijk, nadat het in een berg zand was gekropen bij een wortelspoelbedrijf. De pad overleefde de tocht overigens niet.

Een ander onderdeel van het onderzoek betrof de voortplanting. In totaal was in 2007 op 76% van de onderzochte locaties de voortplanting succesvol. De risico's voor de ontwikkeling van eisnoeren en larven zijn het grootst in sloten (foto 3), vanwege het te vroeg in het jaar droogvallen van de sloot en intensief schoningsbeheer. Een groot deel van de populatie is afhankelijk van sloten, waardoor maatregelen ter bevordering van het voortplantingssucces in sloten ook een groot effect op de populatie zullen hebben.

De staat van instandhouding

De uitkomsten van het onderzoek leidde tot het besef dat niet alleen grootschalige ontwikkelingen sterke invloed kunnen hebben op de 'staat van instandhouding' van Rugstreeppadden maar zeker ook kleinschalige. Een uitbreiding van een schuur met drie meter voor het stallen van caravans, de herbouw van een door brand verwoeste kippenstal of het gebruik van water uit de kavelsloot voor beregening komen daarmee in een ander daglicht te staan. Genoemde activiteiten kunnen namelijk leiden tot het overtreden van een verbodsbepaling van de Flora- en faunawet, met alle ontheffingsperikelen en verlies aan draagvlak voor soortbescherming van dien. Het onderzoek inspireerde Van Rijsewijk voor het beschrijven van het leven van een Rugstreeppad in de Noordoostpolder (van Rijsewijk, 2006). Dit boekje heeft evenals de media-aandacht en aanwezigheid van RAVON in het gebied inmiddels bijgedragen aan draagvlak voor de bescherming van Rugstreeppadden in de streek.

Gezien de onzekere toekomst van de soort voor de lange termijn oordeelt RAVON dat de Rugstreeppad in de Noordoostpolder zich bevindt in de categorie: 'matig ongunstige staat van instandhouding'. De provincie heeft vervolgens Stichting RAVON gevraagd aan welke voorwaarden (in tijd en ruimte) voldaan moet worden om een gunstige staat van instandhouding van de Rugstreeppad te kunnen garanderen? Maatregelen om een duurzame populatie Rugstreeppadden in de Noordoostpolder te bereiken kunnen het beste worden gezocht in de verbetering van de inrichting en beheer van sloten. Immers, minstens 75% van de totale Rugstreeppaddenpopulatie in de Noordoostpolder plant zich voort in sloten. Momenteel ligt het voortplantingssucces in sloten iets lager (63%) dan in de overige wateren als plas-dras, bassins, vijvers en regenplassen (88%), maar door een aangepast beheer kan het voortplantingssucces in sloten zeker verbeteren.

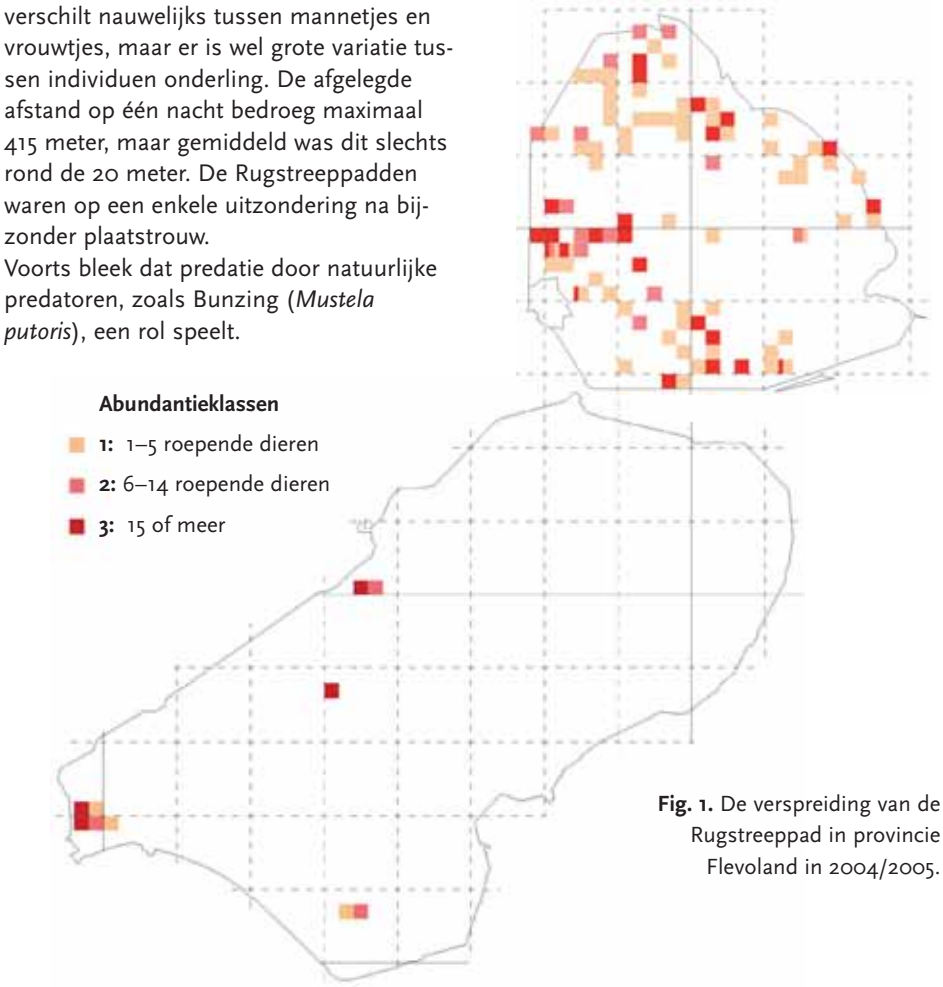

Fig. 1. De verspreiding van de Rugstreeppad in provincie Flevoland in 2004/2005.

Additioneel dienen leefgebieden te worden gecreëerd die bestaan uit poelen, plas-dras situaties, gecombineerd met zandophogingen die als dagrust- en overwintersverblijven dienst doen. Deze leefgebieden worden specifiek voor de Rugstreeppad beheerd, waardoor het voortbestaan van de Rugstreeppad in de Noordoostpolder minder (of zelfs niet) afhankelijk wordt van kleinere landschappelijke ontwikkelingen en extreme weersomstandigheden. Vooruitlopend op een veranderend karakter van de Noordoostpolder door schaalvergroting en verdergaande modernisering, dienen overwinterings- en overzomeringsplekken op erven en rondom gebouwen te worden behouden en te worden versterkt. Door monitoring zal een 'vinger aan de pols' beleid gevoerd moeten worden.

Managementplan

Aan de hand van de drie sporen in de nieuwe leefgebiedenbenadering (Joop et al., dit nummer) werd een pilot gestart, waarin deze drie sporen moeten leiden tot een soort 'managementplan'. Hierin zijn de ecologische informatie en praktische werkwijzen beschreven die vervolgens bestuurlijk kunnen worden vastgesteld en geïmplementeerd door zoveel mogelijk relevante partijen. Daarmee moeten uitgebreide ecologische onderzoeken, ontheffingsaanvragen en het stil laten leggen van projecten voorkomen worden. Dat leidt tot meer efficiëntie bij ruimtelijke ontwikkelingen en komt zowel de regionale economie als de populatie Rugstreeppadden ten goede (de Nooij, 2007).
De drie sporen van de leefgebiedenbenadering komen in het managementplan samen en lopen door elkaar. Bij ruimtelijke ontwikkelingen wordt natuurinclusief ontworpen en ontwikkeld: er wordt binnen planvorming voorzien in (tijdelijk) nieuw leefgebied voor de Rugstreeppad (zowel water- als landhabitat). Met planning van maatregelen in ruimte en tijd wordt bestaand leefgebied verbeterd. Bij de herinrichting en beheer van (onderdelen van) het watersysteem wordt de geschiktheid van wateren als voortplantingsplaats voor Rugstreeppadden verbeterd. Leefgebieden worden op elkaar aangesloten.

Foto 2. Rugstreeppad onder tractorband (foto: Arnold van Rijsewijk).

Met de gemeenten Urk en Noordoostpolder, LTO Noord, Kamers van Koophandel, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Flevo-Landschap, Landschapsbeheer Flevoland, Stichting RAVON, de Agrarische Natuurvereniging Kop van de NOP en Waterschap Zuiderzeeland is het managementplan voor Rugstreeppadden opgesteld. Op strategisch niveau voorziet het managementplan in een procedure voor samenwerking, verdeling van verantwoordelijkheden en communicatie, zodat betrokken partijen elkaar weten te vinden als dat nodig is. Op operationeel vlak biedt het managementplan een eerste handvat voor beheer en inrichting waaraan door de afzonderlijke partners gebiedsgericht nader invulling gegeven moet worden binnen hun mogelijkheden en competenties. De provincie heeft middels het Gebiedsplan Agrarisch Natuurbeheer een specifiek op Rugstreeppadden afgestemd beheerpakket opgesteld. Landschapsbeheer Flevoland voert in het kader van het provinciaal meerjarenprogramma landelijk gebied (pMJP) een groot project uit dat voorziet in de realisatie van nieuwe leefgebieden in de Noordoostpolder.
Gedeputeerde Staten hebben inmiddels het managementplan vastgesteld en hebben het aan de Minister van LNV verzonden met het verzoek om een vrijstelling op basis van artikel 75 van de Flora- & en faunawet. Vervolgens zal een projectgroep worden opgericht om de uitvoering van het managementplan te begeleiden.

Conclusies

Met de case managementplan Rugstreeppadden wordt de nieuwe leefgebiedenbenaderingswijze geïntroduceerd. Belangrijke constatering is dat de drie sporen uit de leefgebiedenbenadering in het managementplan samenkomen: extra aandacht voor de soort en leefgebied bij ruimtelijke ontwikkelingen en beheer, inbedding van maatregelen in Programma Beheer (of diens opvolger) en aanvullende actieve maatregelen. Het betreft weliswaar één soort, maar de aanpak lijkt voor meerdere

Foto 3. Eisnoeren van Rugstreeppad in ondiep water. Gunstig is dat het water snel opwarmt en dat eieren en larven zich snel ontwikkelen. Risico is het te vroeg droogvallen (foto: Annemarieke Spitzen).

soorten en leefgebieden toepasbaar. Daarbij wordt in Flevoland vooral gedacht aan pioniersoorten die snel reageren op nieuwe situaties zoals Visdieven (*Sterna hirundo*), leefgebieden die zich snel ontwikkelen zoals (klei)moeras en soorten die een (redelijk) algemene verspreiding kennen zoals Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*). De totstandkoming van het managementplan voor de Rugstreeppad in de Noordoostpolder heeft voorts veel partijen bijeen gebracht, van agrariërs tot statenleden, die positief meedenken en hun steentje willen bijdragen aan het behoud van de Rugstreeppad.

Literatuur

Nooij, R.J.W. de, 2007. Ruimte geven, ruimte nemen. Een managementplan voor de Rugstreeppad in de Noordoostpolder. Radboud Universiteit Nijmegen, Nijmegen.

Rijsewijk, A. van, 2006. Een Rugstreeppad in de Polder. Stichting RAVON, Nijmegen.

Rijsewijk, A.C. van, W. Bosman & R. Zollinger, 2005. Gebiedsdekkend onderzoek naar het voorkomen van de Rugstreeppad (*Bufo calamita*) in de provincie Flevoland. RAVON-rapport, Stichting RAVON, Nijmegen.

Spitzen-van der Sluijs, A.M., R. Zollinger & A.C. van Rijsewijk, 2007. Ecologisch onderzoek aan de Rugstreeppad in de Noordoostpolder. RAVON-rapport 2007-12, Stichting RAVON, Nijmegen.

Dankwoord

Jeroen Reinhold , Annemarieke Spitzen, Arnold van Rijsewijk en Jöran Janse (allen RAVON), de stagiaires en de vrijwilligers bedanken wij voor de coördinatie en uitvoering van het onderzoek. Rob Lenders en Reinier de Nooij bedanken wij voor hun inzet voor het managementplan. Dank aan Riëtte Iken en Merijn van Leeuwen (beide provincie Flevoland) voor de procesbegeleiding van respectievelijk managementplan en ecologisch onderzoek.

Drs. E.E. van de Water
Senior Beleidsmedewerker Natuurbeleid,
Afdeling ROV, Provincie Flevoland
Postbus 55
8200 AB Lelystad
e-mail: Edzard.van.de.water@flevoland.nl

Drs. R. Zollinger
Teamleider Onderzoek en Bescherming
Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
e-mail: r.zollinger@ravon.nl

Rugstreeppadden excursie Schokland

Zaterdagavond 14 juni 2008 wordt naar aanleiding van het artikel van Edzard van de Water en Ronald Zollinger een excursie voor de lezers van De Levende Natuur georganiseerd.
De excursie zal plaatsvinden op **het voormalige eiland Schokland** (Provincie Flevoland). Om **20.30 uur** wordt u ontvangen **in het Bezoekerscentrum Gesteentetuin** in het Schokkerbos.
Het bezoekerscentrum is te bereiken door vanaf de Schokkerringweg bij Schokland de verharde weg door het bos in te rijden (volg de bebording aangegeven in de wegbermen).
In het bezoekerscentrum is gelegenheid voor het drinken van een kop koffie of thee. Door één van de auteurs zal een korte inleiding gegeven worden. Daarna start een wandeling over Schokland naar het leefgebied van de Rugstreeppad. De excursie zal geleid worden door Roelof Duijff (beheerder Flevolandschap) en Arnold van Rijsewijk (medewerker RAVON). Tijdens de excursie zal aandacht besteed worden aan het beheer, de ecologie van de Rugstreeppad en de determinatiekenmerken van adulten, eisnoeren en larven. Uiteraard hopen we u de dieren te kunnen laten zien en horen. Meestal gaan de Rugstreeppadden pas roepen als het donker is en we zullen daarop moeten wachten.
De wandeling zal ongeveer vier kilometer lang zijn. Het is raadzaam om laarzen aan te doen.
De kosten voor deelname zijn 5 euro per persoon. Bij de excursie is het mogelijk om tegen de gereduceerde prijs van 10 euro het boek 'Een rugstreeppad in de polder' aan te schaffen. Dit boek met een verhaal, informatieve teksten en veel foto's is door Arnold van Rijsewijk geschreven na enkele jaren onderzoek naar de Rugstreeppad in Flevoland.

Aanmelden vóór zaterdag 7 juni 2008 via a.rijsewijk@ravon.nl.
Deelname is in volgorde van aanmelding.
U ontvangt een bevestiging van deelname.